

Türkiye'nin BRICS Üyeliği ve BRICS'in Adil Düzeni - Çağla Gül Yesevi

Merakla beklenen BRICS zirvesi, 22-24 Ekim 2024 tarihleri arasında Rusya'ya bağlı Tataristan Cumhuriyeti'nin Kazan şehrinde gerçekleşti. Ana tema: Küresel Güney'in ve Doğu'nun sesi olmak. Zirvenin sonunda uzun bir deklarasyon yayınlandı. BRICS, altını çizdiği "küresel adil düzen" kapsamında, iş birliğini üç ana alanda geliştirmeyi hedefliyor: siyasal/güvenlik alanı, ekonomik/finansal alan ve kültürel/halklar arası işbirliği alanı.

Kazan Deklarasyonuna göre BRICS, yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin ilgisinden çok memnun ve "ortak ülke" kategorisinde işbirliğini öneriyor. Yükselen, gelişmekte olan ülkeler ve özellikle, Afrika, Latin Amerika ve Karayipler'de bulunan en az gelişmiş ülkelerin, küresel karar alma süreçlerine daha anlamlı katılımını destekliyor. Daha önceki zirvede olduğu gibi, BM Güvenlik

Konseyi'nin temsil açısından reforme edilmesinden yana. Yasadışı yaptırımları, ikincil yaptırımları ve tek taraflı zorlayıcı önlemleri; dünya ekonomisi, uluslararası ticaret ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından endişe verici buluyor. Var olan finansal sistemi eleştirmesine rağmen, Dünya Ticaret Örgütü ve IMF ile ilişki içinde bulunacağını belirtiyor. G20'nin küresel kilit bir forum olduğunu ifade ediyor. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC), Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması'nın, "farklı ulusal koşullar" gözetilerek anlaşılmasının altını çiziyor ve tek taraflı önlemleri kınıyor. Gazze Şeridi'nde acil, kapsamlı ve kalıcı bir ateşkese, her iki taraftan yasadışı olarak esir tutulan tüm rehine ve tutukluların derhal ve koşulsuz olarak serbest bırakılmasını ve Gazze'ye insani yardım öneriyor. Başkenti Doğu Kudüs olan Filistin Devleti'nin Birleşmiş Milletler'e tam üyeliğini destekliyor. Bunun dışında, Lübnan, Suriye, Ukrayna, Haiti, Sudan, Afrika'daki güvenlik sorunları üzerinde görüş bildiriyor. Gönüllülük esasına dayanan ve bağlayıcı olmayan BRICS Sınır Ötesi Ödemeler Girişimi (BCBPI) ile uyumlu olarak BRICS içindeki bankacılık ağlarının güçlendirilmesini ve yerel para birimlerinde ödemelerin etkinleştirilmesini teşvik ediyor.

Zirvenin ev sahibi Rusya Devlet Başkanı Putin, Batı'nın Ukrayna'yı tehdit olarak kullandığını belirtti. Rusça konuşanların haklarının ihlal edildiğine değindi. Rusya'nın tarihini bilmiyorlar diyerek bir nevi gözdağı verdi. Zirvede pek çok liderin üzerinde durduğu konu Gazze'deki savaştı. Putin de iki devletli çözüm ve bağımsız Filistin devletini savundu.

BRICS'in asıl başat aktörü ise Çin. Çin Devlet Başkanı Şi Cinping de Gazze'de acil ateşkese ve Filistin konusunda kapsamlı ve adil bir çözüm gerekliliğini ifade etti. Çin'in Temmuz 2024'te Filistinli liderleri, Pekin'de bir araya getirdiğini anlattı. Çin, Ukrayna Savaşı ile ilgili ilkelerini ortaya koydu. Çin ile Brezilya'nın, Ukrayna'da devam eden krizin çözümü için "barışın dostları" grubu oluşturduğunu ve üç temel ilkeyi savunduklarını belirtti: harp sahasının genişletilmemesi, çatışmanın artırılmaması ve gerilimin hızla düşürülmesi. Şi Cinping de Gazze'de acil ateşkesin desteklemesini ve Filistin sorununa kapsamlı, adil ve kalıcı çözüm gerektiğini ifade etti.

Çin, BRICS'in, üyeler, BRICS + ve ortak üyelerle işbirliğini sürdürmesini

destekliyor. Rusya'nın ise üye sayısını sınırlı tutmaktan yana olduğu anlaşılıyor. Zirvenin sonunda BRICS, toplam dokuz üyeyle devam ediyor. Bunlar; orijinal üyeler yani Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ile yeni üyeler İran, Mısır, Etiyopya ve Birleşik Arap Emirlikleri.

Türkiye, şu anda üye değil. BRICS zirvesinin son gününde söz alan Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin içinde yer aldığı örgütleri saydı ve aslında BRICS'in bu tür platformlardan sadece biri olduğunun altını çizdi. Küresel adil bir düzenin mümkün olduğunu ve BRICS'in buna katkıda bulunabileceğini belirtti. Filistin'in tanınması ve İsrail'e silah ambargosu yapılması çağrısında bulundu.

Batı'nın kural temelli, liberal değerlere dayanan anlayışı, Ukrayna Savaşı ve özellikle Gazze Savaşı ile ciddi yara aldı. Batılı devletlerin, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne yaptıkları övgü, kendi değerlerine başkaldırmalarıyla inandırıcılığını yitirdi. Küresel liberal ekonomik düzen, gelişmekte olan ülkelerin zarar görmesine, "hegemonya ve emperyalizm" eleştirilerinin daha güçlü seslendirilmesine neden oldu. BRICS, "Yeni Soğuk Savaş-Üçüncü Dünya Savaşı" tartışmaları arasında var olan uluslararası finansal yapıda yeni bir alternatif olarak sunuluyor.

Kazan'da düzenlenen 16. zirve, pek çok devlet başkanı yanında uluslararası örgüt temsilcilerini bir araya getirdi. Bu yönüyle çok taraflı diplomasi açısından değerli bir platformdu. Önemli konuklar arasında Mahmud Abbas ve Antonio Guterres, bulunuyordu. Zirve sadece üyelere değil pek çok farklı ülkeye de açıldı. Çin ve Rusya, Küresel Güney ve Doğu ülkeleriyle birlikte adil ve sürdürülebilir bir kalkınma hedeflediklerini pek çok kez ifade ettiler.

BRICS'in isim babası, Goldman Sachs Yatırım Bankası başkanı Jim O'Neill. Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin dışişleri bakanları ilk kez Eylül 2006'da New York'ta biraraya geldiler. Ancak gerçek resmi zirve için bir süre daha geçmesi gerekti ve ilk kez dört ülke, 2009'da Rusya'nın Yekaterinburg şehrinde toplandılar. Güney Afrika ise 2011 yılında gerçekleşen zirveye tam üye olarak katıldı.

Bu oluşumu daha iyi anlamak için bazı önemli olayları hatırlamakta fayda var. Birincisi 10 Şubat 2007 Münih Konferansı ve Putin'in müthiş çıkışı. O toplantıda Putin, ABD'nin dış politikasını ve tek kutuplu dünya düzenini, NATO'nun genişlemesi ve Doğu Avrupa'ya füze savunma sistemleri konuşlandırma planlarını sert bir dille eleştirmişti. Ardından 2008 yılında, Batı'nın fazla ses çıkartmadığı Rusya-Gürcistan Savaşı patlak verdi ve Rusya, tek yanlı olarak bağımsızlıklarını ilan eden Abhazya ve Güney Osetya'yı tanıdığını açıkladı. Bu savaş, Putin'in NATO ve AB ile sınırını çizdiğini, kırmızı çizgilerini belirlediğini gösteriyordu. Aynı dönemde yaşanan 2008 ekonomik krizi de uluslararası politikadaki değişimler için önemli bir yapıtaşydı.

BRICS, tek-kutuplu dünyayı reddediyor ve çok-kutuplu bir dünyanın varlığının altını çiziyor. Amerikan dolarının hakimiyetini azaltmayı, yerli para birimlerinin kullanımını destekliyor. "Doların silah olarak kullanılması" kavramının seslendiriliyor. Dolarsızlaşma, bir ölçüde başarılı durumda, Rusya; Çin ve Hindistan'la ticaretinde yerli para birimlerini kullanmaya başladı. SWIFT yerine alternatif bir para transfer sistemi BRICS Sınır Ötesi Ödeme Girişimi ile ticarete özellikle dolara bağımlılığı azaltmayı hedefliyorlar. Ulusal dijital para birimlerini kullanarak, çok taraflı bir dijital ödeme platformu projesi üzerinde çalışıyorlar. Merkezi olmayan, bağımsız bir ödeme sistemi tasarlanıyor. Üye ülkeler, kendi yerel para birimlerinde ödeme yapabilecekler.

2024 yılında, BRICS'in 16. zirvesine, 4 yeni üye ilk kez resmi olarak katıldılar. Bu ülkeler, Mısır, Etiyopya, İran ve Birleşik Arap Emirlikleri. Suudi Arabistan davet edildi, ancak ülke içi siyaset açısından üyelik kesinleşmiş değil. Türkiye'nin üyelik başvurusu konusundaki haberleri ise Eylül ayında Bloomberg duyurmuş ve ardından bu konuda Rusya'dan açıklama gelmişti. Dışişleri Bakanı Hakan Fidan: "AB üyeliğimiz olsaydı belki de bu arayış içinde olmazdık", diyerek Türkiye'nin tutumunu açıklamıştı. BRICS'e üye olmayı isteyen otuz ülke olduğu ifade ediliyor ancak genişlemenin sınırı ve yeni üyelerin nasıl uyumlanacakları bilinmiyor. Yine Hakan Fidan'ın belirttiği gibi BRICS ülkeleri "evrim" sürecindedir.

Yazılan pek çok analiz, henüz resmi üye olmamasına rağmen Suudi Arabistan'ı da işin içine katıyor ve BRICS'i rakamsal olarak değerlendirmeye çalışıyor. Bu

analizlere göre, BRICS ülkelerin toplam nüfusu 3,5 milyar, yani dünya nüfusunun yüzde 45'ini oluşturuyor. BRICS, küresel üretimin % 36,7'sini, küresel ihracatın %24,5'unu, sanayi üretiminin % 39,3'ünü, dünya buğday üretiminin % 44,7'sini gerçekleştiriyor. Ayrıca, dünyadaki ham petrolün rezervleri ve üretiminin yüzde 44-45'ini karşıladıkları değerlendiriliyor. Ancak, BRICS ülkelerinin ekonomik potansiyellerini alt alta toplamak yanıltıcı olabilir. Bu toplamın nasıl bir etkisinin olacağı, henüz belirsiz ve diğer ekonomik yapılarla karşılaştırmalar gerçek resmi göstermekten çok uzak.

BRICS zirvesine gösterilen ilgi, çok sayıda devletin katılımı; çok-taraflı diplomasi, sorunların barışçıl yöntemlerle çözülmesi ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi açısından çok kıymetli. Ancak, masada oturanların, özellikle üyeler ve potansiyel üyelerin; nüfus, yüzölçümü, ekonomik güç, hammadde ve değerli mineral rezervleri, tarımsal yeterliliklerinin yekununun, BRICS'in gücünü oluşturduğunu iddia etmek, mantıklı değil.

En önemli konu, BRICS bir uluslararası örgüt değil. Yani, daimi misyonların yer alacağı bir binası, sekreteryası, personeli, bütçesi, net kuralları, yazılı misakı yok. Her ne kadar 2014 yılında kurulan Yeni Kalkınma Bankası ile kurumsallaşma yolunda adımlar atsa da bu oluşum Avrupa Birliği gibi bir örgüt değil; bir platform. Bu kapsamda supranasyonal kurumlar bulunmuyor, amaçları, misyonları, faaliyet alanları belirlenmiş değil. Üye ülkelerin devlet başkanları yanında üye olmayan ülkeler, başka uluslararası örgütlerin temsilcileri her sene başka bir ülkede buluşup, siyasal ve finansal konuları müzakere ediyorlar. BRICS içindeki ilişkilerin eşitlik ve karşılıklı yarara dayanacağı belirtiliyor, birbirlerinin iç işlerine müdahale etmeyecekleri konusunda hemfikirler. BRICS'in misakının bulunmayışı, kurallarının ve yol haritasının belirlenmediğini gösterir; iddia edildiği gibi devletlerin egemenliklerinin korunduğu, esneklik ve kolaylık yaratıldığı anlamına gelmez.

Kulübün en önemli ülkesi olan Çin, toplam üretimin % 70'ini yapıyor. Üyeler arasında en fazla nüfusa sahip olan Hindistan onu izliyor. Çin ve Hindistan arasında, Doğu Ladakh konusunda sınırla ilgili sorunlar bulunuyor. Hindistan, ABD, Japonya, Avustralya'nın da üye olduğu QUAD örgütünün üyesi.

Rusya için bu zirve son derece önemliydi, Ukrayna Savaşı ile uluslararası yaptırımlarla boğuşan ülke, başka dostları olduğunu dünyaya gösterdi. BRICS, Küresel Güney için oluşturulan bir teşkilatlanma. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin, Güney-Güney işbirliğini artırmayı hedefliyor. Wallerstein'in Dünya Sistemi teorisinde belirttiği, çevre ülkelerin, merkez ülkeler tarafından sömürülmesini, bağımlılık ilişkisini sorguluyor. BRICS, belirsizliğini koruyan Üçüncü Dünya anlayışı ve Küresel Güney'in hamiliğine oynuyor. Brezilya, Çin ve Hindistan; Küresel Güney'in etkili liderleri olmak için çaba sarf ediyorlar. BRICS zirvesinde en fazla kullanılan kelimeler: Küresel Güney ve Doğu ülkeleri, Güney-Güney işbirliği, Küresel Adil Düzen, sürdürülebilir kalkınma, kapsayıcı büyüme, çok taraflılık, çok-kutupluluk, sömürgecilik ve hegemonya oldu.

Kulübün başat aktörlerinin, insan hakları, demokratik yönetim konusundaki karneleri zayıf. Ayrıca, Çin'in ve Rusya'nın hegemon güçler olmadığını iddia etmek yanıltıcı olabilir. Gelişmekte olan ülkelerin Batı'nın hegemonyasından, Doğu'nun hegemonyasına geçmesi gündeme gelebilir. Her ne kadar iddia edilen bu platformdaki hiçbir ülkenin hegemonya, hakimiyet arzusunda olmadığı yönünde olsa da temkinli yaklaşmakta fayda var. Rusya, günümüzde hammadde dağıtım ağlarını kontrol ediyor. Askeri ve ekonomik olarak arka bahçesi olarak gördüğü Orta Asya'da etkili olmaya devam ediyor. Blok değiştirmeye çalışan Gürcistan ve Ukrayna'yı cezalandırıyor. 2049 yılında Kuşak Yol Projesi'nin bitmesi planlayan Çin, yatırım yaptığı yerlerde "borç tuzağı" ile cezalandırma yoluna da gidebiliyor. Hindistan henüz kültürel, sınıfsal, gelir eşitsizliği, cinsiyet eşitsizliği ve eğitimle ilgili sorunlarını çözebilmiş değil. Brezilya, uluslararası arenada söz sahibi olmayı, model ülke olmayı hedefliyor. BM Güvenlik Konseyi'ne daimi üye olarak girmeyi istiyor ancak diğer üye devletlerin bu konuda destek verdikleri söylenemez. Güney Afrika, ekonomik ve politik olarak en zayıf halka. Ancak, İsrail aleyhine Uluslararası Adalet Divanı'nda açtığı dava ile uluslararası toplum nezdinde büyük bir prestije sahip.

Türkiye'nin BRICS'e ilgili göstermesi, bir NATO üyesinin ilgisi olarak nitelendiriliyor. NATO Genel Sekreteri Mark Rutte, bunu Türkiye'nin egemenlik hakkı olduğunu belirtiyor. Türkiye'nin üyeliğinin, BRICS üyesi devletlerle ekonomik işbirliğini artıracığı, Türkiye'nin bir gaz merkezi olacağı iddia ediliyor. Türkiye'nin "Enerji Merkezi" olma yönündeki hedefi yeni değil. Bunun için boru

hatları, terminaller ve depolama alanları yanında özellikle hukuki ve finansal ilişkiler ve düzenlemeler gerekiyor. En önemlisi de Türkiye'nin güzergah bir ülkeden "yeniden fiyatlandırma ve ihraç edebilme yetisi" olan bir ülkeye dönüşmeli. Bunun için ise çok taraflı yaklaşımlar ortaya konmalı. Gaz merkezi teklifinin, Rusya'nın Avrupa'ya ihraç kapasitesinin, yaptırımlarla engellendiği bir döneme denk gelmesi ise elbette manidar. İşin özü, henüz ortada dış politikada ve uluslararası ilişkilerde dönüşüm yaratacak bir durum yok. Zirve öncesi de BRICS üyeliğinin alternatif, tamamlayıcı bir anlayış; çeşitlilik olduğu belirtilmişti.

Kazan'daki zirvede, Putin, BRICS'in 2024 yılındaki büyümesinin %3,8 (küresel büyüme %3,2), satın alma gücünün %36,7 (G7'nin %30'dan biraz fazla) olduğunu belirtti. Gelişmekte olan ülkelerin, ticaret ve dış yatırımlarının; gelişmiş ülkelerdeki borç yükünden, tek taraflı yaptırımlardan, korumacı politikalardan olumsuz etkilendiğini anlattı. Enflasyon, malların değişken fiyatı, ekonomik istikrarsızlık, jeopolitik kriz, sorun yaratıyor. Bu kapsamda, BRICS'in teknoloji, eğitim, hammadde, ticaret, lojistik, finans alanlarında işbirliği yapacağını, BRICS yatırım platformunun kurulacağını açıkladı. Amacın milli ekonomileri korumak ve finansal kaynak sağlamak olduğunu söyledi. BRICS Tahıl Değişim sistemi, BRICS Yapay Zeka, BRICS Lojistik gibi yapılanmalar üzerinde müzakereler yapılacak. Ulaşım ve sigorta sistemi üzerinde çalışılıyor. BRICS üyeleri en büyük tahıl, sebze ve yağlı tohum üreticileri ve Putin, suni açlığı önlemek için çalışacaklarını belirtti. Son olarak, bazı ülkelerin iklim krizini diğer ülkeler aleyhine bir araç olarak kullandıklarını ve BRICS İklim ve Sürdürülebilir Kalkınma Temas Grubu'nun bu konuyla ilgileneceğini açıkladı.

Son cümle yine Putin'den gelsin: "BM Şartı'nın temel ilkelerine dayalı olarak BRICS ülkeleri, Küresel Güney ve Doğu ülkelerinin uluslararası yönetim sistemlerine kararlı katılımlarıyla, adil, çok kutuplu bir dünya düzeninin oluşumuna katkıda bulunmaya çalışıyor". Sonrası yine BRICS liderlerinin değerleri ve söylemleriyle şekillenecek. Türkiye'nin BRICS üyeliği konusundaki söylemler, 2012 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü'ndeki diyalog ortaklığı sürecini anımsatıyor. O zaman da çok konuşmuş ve yazmıştık. Bekleyip, göreceğiz.

Prof. Dr. Çağla Gül Yesevi

İstanbul Kültür Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölüm başkanındır. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İngilizce) Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (İngilizce) Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans programını, “Geopolitical Importance and Impacts of Baku-Ceyhan Oil Pipeline and Factors Influencing Its Construction” başlıklı teziyle tamamladı. Doktorasını Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (İngilizce) Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında, “Definition and Classification of Turkish Nationalism” başlıklı teziyle tamamladı. Özbekistan Taşkent’te bulunan Journalism and Mass Communications University of Uzbekistan tarafından Fahri Doktora unvanıyla onurlandırıldı.

Yazdığı kitapların bazıları şu şekildedir: Migration from Central Asia: Stories and Identity Formation (London: Routledge, 2024) ,Türk Dünyası ve Göç: Vatandan Yeni Vatanlara (Ed.).(İstanbul: Küre, 2021), Türk Milliyetçiliği: Doğuşu, Yükselişi ve Siyasal Yansımaları. (Ankara: Kripto, 2018), İsrail Ordusu ve İstihbarat Örgütleri. (Ankara: Kripto Yayınevi, 2015), Türkiye’nin Enerji Görünümü: Stratejiler ve İlişkiler. (İstanbul: Der Yayınevi, 2015 (Burcu Yavuz Tiftikcigil ile birlikte)

Bu yazıya atıf için: Çağla Gül Yesevi, ‘‘Türkiye’nin BRICS Üyeliği ve BRICS’in Adil Düzeni’’, Çevrimiçi Yayın, 4 Kasım 2024, <https://www.uikpanorama.com/blog/2024/11/04/turkiye-brics-cgy/>

Telif @PanoramaGlobal. Çevrimiçi olarak yayımlanan yazıların tüm telif hakları PanoramaGlobal’e aittir. Aksi belirtilmediği sürece, yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. Global Akademi, Panorama Yayın Kurulu ile editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.